

УДК 342.3+342.48(477)

С.К. БОСТАН, докт. юрид. наук, доц., Класичний приватний університет

ФОРМА ПРАВЛІННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: форма державного правління, президентська форма правління, парламентська форма правління, змішана форма правління, глава держави, уряд, парламент

В червні та серпні цього року Україна відзначатиме два державних ювілею – 15 років з дня прийняття свого Основного Закону та 20 років із дня проголошення незалежності. Звісно є привід для урочистого відзначення цих найважливіших дат новітньої історії України, але ж водночас є серйозний привід для підведення підсумків державно-правового будівництва, критичного аналізу зробленого, корекції старих або визначення нових напрямків розвитку. З комплексу різнопланових проблем, що вірогідно стануть предметом аналізу з боку наукової спільноти України, ми виокремили таку, що є актуальною для усього періоду незалежності, проблему форми державного правління.

Форма державного правління взагалі та форма правління незалежної української держави завжди були в центрі уваги дослідників і це знайшло відображення в політико-правовій літературі. В останні роки до цієї проблеми, окрім нас [1, 2], звертались такі дослідники, як І. Алексєєнко [3], Я. Бариська [4], О. Ладан [5], О. Марченко [6] та ін. Але справа полягає у тому, що зазначені вище дослідження своїм аналізом охоплюють певні етапи в еволюції форми правління української держави, а не весь період її незалежності. Особливо це стосується державно-правових змін, що відбулися внаслідок відміни політичної

реформи 2004 року, які суттєво вплинули на зміст форми державного правління України.

Виходячи з цього і поставлена мета – проаналізувати форму державного правління незалежної України, з'ясувати умови та чинники її зміни на різних етапах, визначити перспективи її подальшого розвитку. Її новизна полягає в узагальненні двадцятирічного досвіду структурно-інституціональної організації державної влади в Україні та визначені на основі одержаних знань концептуальних напрямків реформування форми правління української держави.

Форма державного правління незалежної України, яка пройшла у своєму розвитку кілька етапів, почала формуватися ще в роки Радянської України.

Перший етап, який був найкоротшим, охоплює період з червня по листопад 1991 року. Характерною його рисою була боротьба між прихильниками президентської та парламентської (із радянським відтінком. – С.Б.) республік. Верховна Рада України ще 19.06.1991 р., тобто під час існування СРСР, ухвалила концепцію нової конституції. Вона передбачала «створення принципово нової системи виконавчої влади, яка має здійснюватися Президентом, Віце-президентом Республіки, Кабінетом Міністрів і державною адміністрацією» [7]. Закон від 05.07.1991 р. «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», теж закріплював, що Президент є найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади [8]. Але в діючому на той час з 1978 року Основному Законі України ключовою залишалось конституційне положення про те, що народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів, які становлять політичну основу України, а всі інші державні органи (тобто, і Президент. – С.Б.) підконтрольні і підзвітні Радам народних депутатів. Конституціоналізовані таким чином владні відносини свідчили про

еволюцію радянської республіки у бік парламентської.

Після проголошення незалежності процеси, пов'язані із запровадженням поста президента, активізувалися. Це зумовлювалося тим, що на той час в суспільстві та політичному середовищі поширилися настрої запровадження цього нового для України інституту глави держави з метою зміцнення влади, дезорганізованої після розпаду СРСР. Вважалося, що сильна президентура спроможна «прискорити темпи трансформації соціально-економічних відносин і створення дієвої системи державного механізму» [9, с.12]. Перший офіційний проект нової Конституції України, розроблений робочою групою Конституційної комісії (листопад 1991 р.), також передбачав, що Президент мав бути главою держави і главою виконавчої влади. З урахуванням того, що йому також надавались повноваження по формуванню Кабінету Міністрів без участі парламенту, то виходить, що розробники проекту брали за основу президентську модель організації державної влади в Україні.

Другий етап (грудень 1991 – червень 1996 р.) в еволюції форми правління починається з появою у політико-правовій практиці України інституту президентства. Цей етап характеризувався перманентною політичною боротьбою між прихильниками впровадження в Україні парламентської і президентської форм республіки. Причому, скориставшись втратою Верховною Радою позицій єдиного всевладного органу, виконавча влада на чолі з Президентом (1.12.1991 р. главою держави було обрано Л. Кравчука. – С.Б.) спробувала їх посилити. Зокрема, у лютому 1992 р. Л. Кравчуком створено Державну думу України, яка мала виконувати консультативні функції при Президенті [10, с.438]. Але в останнього з'явилися наміри не обмежуватись тільки сферою виконавчої влади, а через Державну думу взяти на себе частину повноважень Верховної Ради. Парламент відповів

жорсткою опозицією і Президент змушений був розпустити Державну думу.

Майже водночас із впровадженням Державної Думи Президентом була здійснена спроба зміцнення виконавчої вертикалі влади. В березні 1992 р. за поданням Л. Кравчука Верховна Рада України прийняла закон про запровадження посади представника Президента. Інститут представників Президента певною мірою зміцнив виконавчу вертикаль влади, але взаємовідносини між представниками Президента і головами обласних та районних рад не були чітко сформульованими.

Конституційно невизначеними залишалися також взаємовідносини найвищих посадових осіб всередині виконавчої гілки влади, передусім Президента і Прем'єр-міністра. Безсумнівною була лише підпорядкованість останнього Президенту. Це ще раз підтверджувалося у проекті Конституції України в редакції від 1.07.1992 р., де статус Президента визначався як глави держави і глави виконавчої влади. В проекті від 27.05.1993 р. спостерігаються вже риси, притаманні змішаній республіці: Президент визнавався лише главою держави (ст.142 проекту), йому підпорядковувався Кабінет Міністрів, який водночас був відповідальний перед парламентом (ст.155 проекту). Такий стан речей не міг задовольнити чинного на той час Президента України Л. Кравчука, що здійснив чергову спробу очолити виконавчу владу. Восени 1993 р., Л. Кравчук, згідно підписаного ним 27.09.1993 р. Указу «Про керівництво Кабінетом Міністрів України», прийняв на себе обов'язки глави виконавчої влади [11]. Але намір надати українській республіці президентського змісту не увінчався успіхом: 23.06.1994 р. зазначений указ було скасовано.

Після президентських виборів 10.07.1994 р., коли замість Л. Кравчука Президентом України було обрано Л. Кучму, Голова Верховної Ради О. Мороз, голова уряду В. Масол та новообраний глава держави Л. Кучма опублікували спільну заяву, в якій проголосили про готовність дотримуватися діючої конституції

та змінювати її положення тільки за доброї волі всіх сторін. Але своєрідне зобов'язання представників законодавчої та виконавчої гілок влади розв'язати ключове питання про межі своїх повноважень шляхом консенсусу, так і не було виконано.

Наприкінці 1994 р. Л. Кучма вніс на розгляд Верховної Ради проект закону про владу. В ньому містилися конкретні пропозиції щодо розмежування влади в законодавчій і управлінсько-розпорядчій сферах. Проходження законопроекту в структурах Верховної Ради відбувалося уповільнено. Ідея обмеження повноважень парламенту функціями опрацювання і прийняття законів не викликала зацікавленості у багатьох депутатів – особливо у тих, хто розумів, що законодавча влада надто абстрактна, а виконавча конкретна і пов'язана з безпосереднім впливом на кар'єри людей і матеріальні цінності. 18.05.1995 р. простою більшістю голосів український парламент прийняв закон «Про державну владу й місцеве самоврядування». Згідно з ним Президент ставав одноосібним главою уряду, склад якого він мав формувати сам, без узгоджень і затверджень Верховною Радою.

З прийняттям цього закону був зроблений ще один крок на шляху нормативного закріплення президентських ознак в українській республіці, але до конституціоналізації та впровадження в політичну практику цих норм справа не дійшла. Для введення у дію вищезначеного закону виявилася потрібною кваліфікована більшість голосів, тобто дві третини. Існуючий партійний склад парламенту робив це недосяжною справою. В умовах, що склалися, залишався тільки один варіант мирного розв'язання конфлікту: підписання конституційної угоди між Президентом і Верховною Радою.

Переговори про конституційну угоду у Верховній Раді затяглися. В ситуації, що склалася, Л. Кучма 31.05.1995 р. видав указ про проведення опитування громадської думки з питань довіри громадян України Прези-

дентові та Верховній Раді. Однак до опитування справа не дійшла – 08.06.1995 р. Л. Кучма і О. Мороз підписали Конституційний Договір «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття нової конституції України». Щодо форми правління, то Договір по суті «законсервував» закріплені до тих пір у конституційному законодавстві безсистемні риси парламентської та президентської республік з домінуванням елементів останньої. Але у практичній площині політична боротьба не припинилася аж до прийняття нової Конституції України і, що природно, це наклало значний відбиток на зміст Основного Закону в цілому й у тій його частині, де мова йде про модель республіканської форми правління в державі.

Третій етап (червень 1996 – січень 2006 рр.) ознаменований остаточною конституціоналізацією державної форми правління. Нова Конституція України від 28.06.1996 р. закріпила у державі змішану форму республіканського правління (його президентсько-парламентський різновид), яка акумулювала в собі як риси президентської республіки: а) позапарламентський метод обрання президента і формування уряду (окрім Прем'єр-міністра – С.Б.); б) відповідальність уряду перед президентом, в) широкі конституційні повноваження глави держави; г) можливість його усунення від влади в порядку імпічменту тощо, так і риси парламентської республіки: а) наявність окремого органу виконавчої влади – Кабінету Міністрів на чолі з Прем'єр-міністром; б) підзвітність і підконтрольність Кабінету Міністрів парламенту; в) широкі повноваження парламенту в законодавчій та інших, визначених Конституцією, сферах; г) можливість розпуску парламенту Президентом тощо.

Встановлення такого «симбіозу» було зумовлено співвідношенням політичних сил на момент прийняття конституції та фактором запозичення європейського зарубіжного до-

свіду. Останній показував, що на той час в Європі, за винятком Кіпру та Грузії, не було країн з президентською формою державного правління, а переважна більшість держав, зокрема, наші сусіди – Білорусь, Молдова, Польща, Росія і Румунія обрали і до того часу закріпили у своєму конституційному законодавстві саме змішану форму республіканського правління, започатковану, як відомо, Францією, ще у 1958 році.

З юридичної точки зору, конституційована конструкція влади являла собою досить збалансовану систему, котра би могла забезпечити оптимальну взаємодію гілок влади для вирішення відповідних завдань та досягнення поставлених перед державою цілей. Але на практиці форма правління української держави відійшла від своєї теоретико-юридичної (конституційної) моделі. Цей відхід був зумовлений політичною та соціально-економічною ситуацією в країні: безперервним за всі роки незалежності політичним протистоянням між гілками влади, соціальною диференціацією населення та поляризацією суспільства, погіршенням життя простих людей. Проведений у 2001 р. Всеукраїнський перепис населення свідчив, що кількість населення України, порівняно з попереднім переписом, зменшилася майже на 4 млн. Ще у XVIII столітті Ж.-Ж. Руссо, пов'язуючи стан демографічної ситуації в країні з ефективністю форми правління, писав: «Правління, при якому народ зменшується в кількості та поступово занепадає, є найгіршим» [12, с.271]. Зрозуміло, в сучасних умовах абсолютизувати цей висновок видатного французького мислителя не слід, але те, що встановлена в Україні юридична модель форми правління на практиці виявилася неефективною, це очевидний факт.

Надія на плідне співробітництво виконавчої та законодавчої гілок влади, переваги якої в теорії дає змішана форма державного правління, не виправдала себе. На практиці вона привела до утворення нетривкої рівнова-

ги між Президентом і парламентом і взаємного блокування своїх дій. На цьому етапі, як і за часів Л. Кравчука, спостерігається намагання з боку чинного Президента вивести себе та уряд від «опіки» Верховної Ради України, посилити свої позиції відносно парламенту. Але ні рішення Всеукраїнського референдуму від 16.04.2000 р. (про скорочення чисельності депутатів та їх статусу, про розширення переліку конституційних можливостей Президента розпустити парламент з одного до трьох таких випадків та ін.), ні парламентські вибори 2002 р. не призвели до бажаного Л. Кучмою результату.

Так як прогнозувати стан майбутніх відносин між президентською та законодавчою владою було важко, глава держави пішов на радикальні кроки у реформуванні політичної системи країни. В промові з нагоди Дня незалежності (24.08.2002 р.) Л. Кучма запропонував перетворити діючу на той час президентсько-парламентську республіку на парламентсько-президентську. Але протягом двох років Президентом так і не вдалося провести зазначені конституційні зміни через парламент. Сприятлива ситуація для цього з'явилася під час «Помаранчевої революції», коли після другого туру голосування на виборах Президента України 21.11.2004 р., Верховна Рада України 8.12.2004 р. у пакеті прийняла кілька законів, спрямованих на нормалізацію кризової політичної ситуації, що склалася. Серед цих законів головним був Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV [13], який надав формі правління Української держави нової юридичної конфігурації.

З 1.01.2006 р., коли внесені Законом № 2222-IV в Конституції України зміни набули юридичної сили, починається новий, **четвертий етап** (січень 2006 р. – жовтень 2010 р.) в еволюції форми правління української держави. За новою юридичною конфігурацією конституціоналізовану форму державного правління стали визначати як

парламентсько-президентську республіку, оскільки парламентські елементи стали домінувати над президентськими. Це проявилось насамперед у встановленні в Конституції України по суті чисто парламентської процедури формування уряду, де повноваження Президента щодо формування уряду були обмежені його правом подавати для затвердження в парламент запропонованої йому коаліцією депутатських фракцій кандидатуру Прем'єр-міністра України, а також на власний розсуд кандидатур Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України (ст.114 Конституції 2004 р.).

Стосовно відповідальності Кабінету Міністрів норми чинної Конституції також були певним чином скориговані. Хоча нова редакція другої й третьої частин ст.113 містила норму, що «Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією», Президент втратив право відправляти уряд (за винятком двох міністрів: Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України. – С.Б.) у відставку. Оскільки відставка уряду стала прерогативою парламенту, то у взаємозв'язках Кабінет Міністрів України – Верховна Рада України встановилася характерна для парламентської форми правління залежність уряду від парламенту.

Подальша політична практика показала, що новообраний Президент України В. Ющенко, як і його попередники, не змогли змиритися з таким станом речей. Характерна для усього періоду незалежності конфронтаційна обстановка між Президентом з одного боку та парламентом (також і урядом) з іншого при його «правлінні» ще більше загострилася. Це призвело зокрема до того, що на чергових президентських виборах у січні 2010 р. В. Ющенко програв своєму колишньому опонентові В. Януковичу. Останній, вступивши на посаду, почав здійснити заходи щодо змі-

цнення своєї влади відносно уряду та парламенту. Апогеєм цього стало рішення Конституційного суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 р., згідно з яким Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8.12.2004 р. № 2222-IV було визнано неконституційним, таким, що втрачає чинність, а всі нормативно-правові акти мали бути приведені у відповідність до Конституції України від 28.06.1996 р. [14].

Отже з 01.11.2010 р., починається новий, *п'ятий етап* в розвитку (*жовтень 2010 –*) форми державного правління України. З введенням у дію нормативних положень Конституції України від 28.06.1996 р., а також Закону України «Про Кабінет Міністрів України № 2591-VI від 7.10.2010 р. [15] можна стверджувати, що на цьому етапі юридична модель форми правління української держави набула максимально-можливого «президентсько-парламентського змісту», а її політична модель – президентського змісту. Отже Україна, рухаючись у бік парламентаризованих форм державного правління, зробила радикальний крок у зворотному напрямку, тобто на користь президентської форми державного правління.

Якщо подивитись на історичний та сучасний конституційно-правовий досвід вибір тією чи іншою державою саме такої форми правління часто був результатом практичного втілення американської ідеї сильної виконавчої влади, яка знаходила значний відгук у широких масах, оскільки давала надію на стабільну, відносно незалежну від боротьби партійних фракцій і співвідношення сил у парламенті, виконавчу владу, здатну забезпечити зростання життєвого рівня населення. Оскільки саме ця ідея і в Україні слугує основним аргументом на користь встановлення такої системи верхньої влади, то слід знати, що у слабкому економічно, соціально розколотому та політично поляризованому суспільстві президенту дуже важко домогтися необхідної стабільної більшості у парламенті, отримати його підтримку. Тому загальним

явищем, характерним для політичних проявів форм правління цих держав, є стан «розділеного правління» з постійною конфронтацією між виконавчими та парламентськими структурами, котре породжується питанням: хто – президент чи парламент, виходячи з принципів демократії, має більше легітимних прав говорити від імені народу. Ця подвійна легітимність є джерелом латентно присутнього у такій системі влади інституціонального конфлікту, котрий президент, без законодавчої підтримки парламенту, в законний спосіб вирішити не може. Як результат, «посередником» у розв'язанні владних питань виступають підпорядковані президентові силові структури.

Одним із політичних недоліків президентської форми державного правління є той, що зумовлений способом легітимації інститутів державної влади, які є її структурними елементами. З трьох способів легітимації державної влади – традиційного (монархічного), харизматичного та раціонально-правового (М. Вебер), президентській формі правління притаманний здебільшого харизматичний спосіб, на основі котрого легітимується виконавча влада в особі президента. Його політичним наслідком є те, що у бік президента, який володіє найбільш сильною з усіх гілок влади – виконавчою, спрямований рух селекції політичних еліт в країні. «Конкуренція» останніх, як правило, полягає у тому, щоб проникнути в «оточення» головного елітоутворюючого суб'єкту, пристосуватися до його потреб, і меншою мірою в тому, щоб пропонувати конкурентні варіанти розвитку країни [16].

Пірамідално побудована президентська система влади при відсутності реальної противаги з боку парламенту може надати такій формі правління «стабільності», «динамічності» та «оперативності» (головних «козирів» останньої), але головна небезпека полягає у можливій помилковості обраного президентом і його оточенням напрямку розвитку країни. На відміну від держав з парламентською

формою правління, де глава виконавчої влади не пов'язаний жорстким терміном перебування на посаді і більш здатний до маневрів в кризових ситуаціях, держави з президентською формою правління таких можливостей не мають, оскільки будь-яка заміна одного глави виконавчої влади іншим, навіть за кризових обставин, до виборів неможлива. «Жорстка» тривалість мандату президента стає важливим політичним чинником, який мають враховувати всі учасники політичного процесу. За умов загострення політичного протистояння, загрози насилля та перевороту його важко замінити іншим, здатним досягти компромісу з опозицією. Щодо імпічменту президента, то ця процедура набагато складніша, порівняно з вотумом довіри уряду або ж його голови.

Отже узагальнюючи вищенаведене, можна дійти висновку, що конституціоналізація по суті президентської форми державного правління в Україні, її «трансплантація» на базі політичного режиму зі значними залишками недемократичних елементів, може мати небажані політичні наслідки. Більше того, такий поворот подій з точки зору євроінтеграційних устремлінь України є очевидно помилковим, адже в Європейському Союзі (за певним винятком Кіпру) немає жодної країни з подібною формою державного правління. З огляду на це ми вважаємо, що перспективним для України був би крок у бік більшої парламентаризації форми державного правління, побудови її європейської парламентсько-президентської моделі. Її інституціональну структуру складають президент, уряд і парламент. Сформований на партійній основі парламент, його більшість формує відповідальний тільки перед ним уряд, котрий є вищим органом виконавчої влади. Такий взаємозв'язок між парламентом та урядом забезпечує гнучкість системи законодавчо-виконавчої влади, оскільки право парламенту на зміну прем'єр-міністра та уряду створює можливість своєчасного коригування полі-

тичного курсу держави. Глава держави при цьому різновиді змішаної форми правління не є носієм виконавчої влади, але його правовий статус «сильніший» ніж при парламентській формі правління, позаяк президент легітимується безпосередньо народом. Це дає йому право представляти державу в середині країни та і за її межами, формувати одноосібно або разом з парламентом деякі державні органи, брати участь у законодавчому процесі (законодавча ініціатива та право вето), забезпечувати наступність державної влади, виступати арбітром між виконавчою та законодавчою владою (виносячи найважливіші державні питання на національний референдум, відправляючи уряд у відставку за ініціативою парламенту або розпускаючи останній за ініціативою уряду чи у випадках, які чітко зафіксовані в Конституції). Побудовані на таких основах структурно-інституціональна та функціональна ланки форми правління, сприятимуть тому, що вона набуде дійсно «парламентсько-президентського» змісту, котрий, як свідчить досвід Західної Європи і для України може стати гарантією стабільності і прогресивного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бостан С. К. Еволюція змісту форми правління української незалежної держави / С. К. Бостан // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. – 2002. – № 4. – С. 3–11.
2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: теоретико-правові засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. К. Бостан ; Київськ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 36 с.
3. Алексеєнко І. Г. Реформування форми державного правління в сучасній Україні як відображення взаємодії політичних інститутів / І. Г. Алексеєнко // Гілея. – 2011. – Вип. 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_44/Gileya44/P13_doc.pdf.

4. Бариська Я. О. Форма державного правління: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Я. О. Бариська ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 20 с.

5. Ладан О. Форма державного правління України в контексті конституційного процесу 1990–2004 рр. / О. Ладан // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 102–105.

6. Харченко О. В. Напівпрезидентська форма правління: становлення і розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси (політичні науки)» / О. В. Марченко ; НАН України; Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2008. – 18 с.

7. Постанова Верховної Ради УРСР «Про Концепцію нової Конституції України» : від 19.06.1991 р., № 1213-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/data/base62/ukr62618.htm>.

8. // ВВР УРСР. – 1991. – № 33 – Ст. 446

9. Кудряченко А. Конституціоналізація президентури в Україні / А. Кудряченко // Конституційний процес в Україні і політичні партії. – К., 1996. – 52 с.

10. Історія України : нове бачення : у 2 т. / під ред. В. А. Смолія. – Т. 2. – К. : Україна, 1996. – 494 с.

11. // Голос України. – 28.09.1993.

12. Руссо Ж-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Жан-Жак Руссо ; пер. с фр. – М. : Канон-пресс, Кучково поле, 1998. – 416 с.

13. // Голос України. – 09.12.2004.

14. Рішення Конституційного суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» : від 08.12.2004 р., № 2222-IV [Електронний ре-

сурс]. Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=122407>.

15. Закон України «Про Кабінет Міністрів України // ВВР України. – 2011. – № 9. – Ст. 58 (із змінами, внесеними згідно із Зако-

ном № 2756-VI від 02.12.2010 р.).

16. Видрін Д. Україна: як Вас тепер називати? / Д. Видрін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vidrin.com/exspress/3557/?prn=1>.

Бостан С. К. Форма правління незалежної Української держави: етапи розвитку, проблеми, перспективи / С. К. Бостан // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 103–110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11bckrpp.pdf>

Виконано аналіз досвіду побудови форми державного правління в незалежній Україні, визначені п'ять етапів її розвитку, для яких характерною ознакою була боротьба двох тенденцій (президентської і парламентської) у встановленні її змісту, виявлені проблеми конституційно закріпленої на сьогодні форми державного правління, визначені перспективи її розвитку.

Бостан С.К. Форма правления независимого Украинского государства: этапы развития, проблемы, перспективы

Выполнен анализ опыта построения формы государственного правления в независимой Украине, определены пять этапов ее развития, для которых характерным признаком была борьба двух тенденций (президентской и парламентской) в определении ее содержания, выявлены проблемы конституционно закрепленной на сегодня формы государственного правления, определены перспективы ее развития.

Bostan S.K. Form of the Independent Ukrainian State: Stages of Development, a Problem, Prospect

There is analyzed the experience of establishment of form of state government in independent Ukraine, five stages of its development are determined, for which the characteristic feature was struggle of two tendencies (presidential and parliamentary) in settling its content, the problem of constitutionally fixed at present form of state government is defined, the prospects of its development are specified.